

УДК 81'37:[811.161.3:82-1] М. Шабовіч

СТРУКТУРАВАННЕ АД'ЕКТЫўНАГА
ТЭКСТАВАГА СЕМАНТЫЧНАГА
ПОЛЯ «ПРЫРОДА» (НА МАТЭРЫЯЛЕ
ПАЭЗІІ МІКОЛЫ ШАБОВІЧА)

Т. А. Астапчык,
кандыдат філалагічных навук,
дацэнт кафедры мовазнаўства
і лінгвадыдактыкі Беларускага дзяржаўнага
педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка

Паступіў у рэдакцыю 05.12.22.

У артыкуле прадстаўлена спроба структуравання тэкставага семантычнага поля «Прырода» праз некадыфікаваныя ад'ектыўныя кампазіты, зафіксаваныя ў паэтычных кнігах Міколы Шабовіча. Вылучана 8 ад'ектыўных лексіка-семантычных груп, у межах якіх прыводзіцца дэталёвая семантычная катэгарызацыя некадыфікаваных ад'ектыўных кампазітаў. Абгрунтоўваецца выснова, што семантычная катэгарызацыя некадыфікаванай лексікі з'яўляецца важнай часткай рэканструкцыі моўнай карціны свету.

Ключавыя словы: семантычная катэгарызацыя; некадыфікаваныя ад'ектыўныя кампазіты; тэкставае семантычнае поле «Прырода»; лексіка-семантычная група; Мікола Шабовіч; моўная (наіўная) карціна свету.

The article presents an attempt of structuring the text semantic field "Nature" through uncodified adjectival composites in the poetic books by Mikola Shabovich. It reveals 8 adjectival lexical-semantic groups where a detailed semantic categorization of uncodified adjectival composites is given. It is concluded that semantic categorization of uncodified vocabulary is an important part of reconstruction of the language worldview.

Keywords: semantic categorization; uncodified adjectival composites; text semantic field "Nature"; lexical-semantic group; Mikola Shabovich; language (naïve) worldview.

Творчасць вядомага беларускага паэта Міколы Шабовіча адметная не толькі глыбокім лірызмам, бездакорнасцю мастацкага вобраза, але і вытанчанымі моўнымі адзінкамі. Навуковыя працы кандыдата філалагічных навук, дацэнта М. Шабовіча, прысвечаныя даследаванням аўтарскай словатворчасці [1], з'яўляюцца аўтарытэтнымі і каштоўнымі ў сучаснай лінгвістыцы. Захоплены гэтай тэмай, паэт і мовазнаўца М. Шабовіч удада і па-мастацку чула ўводзіў аказіяналізмы ў свае творы.

Структурныя асаблівасці складаных некадыфікаваных слоў заканамерна атрымалі найбольш увагі ў айчынным і замежным мовазнаўстве. Аднак застаюцца адкрытымі пытанні семантычнага структуравання некадыфікаванай лексікі, тым больш – ад'ектыўнай, адметнай сваёй нерэфэрэнтнасцю і трывалай семантычнай залежнасцю ад субстантываў. Менавіта семантычнае структураванне некадыфікаванай лексікі дазваляе рэпрэзентаваць фрагменты беларускай моўнай карціны свету.

Мэта артыкула – выявіць семантычныя асаблівасці некадыфікаванай ад'ектыўнай складанай лексікі, што служыць для апісання прыроды ў паэтычных творах Міколы Шабовіча. Матэрыялам для даследавання паслужылі некадыфікаваныя ад'ектыўныя кампазіты (далей – НАК), сабраныя метадам скразной выбаркі з паэтычных кніг М. Шабовіча («Падары мне сваю адзіноту» (2002), «Мая надзея» (2006), «Маладыя мроі маладога лета» (2017), «Я і Ты» (2019), «Пад маміным крылом...» (2021)). Антрапацэнтрычны падход пры інтэрпрэтацыі фактычнага матэрыялу дапамагае абазначыць культурныя коды, семантычныя

UDC 81'37:[811.161.3:82-1] M. Shabovich

STRUCTURING THE ADJECTIVAL
TEXT FIELD "NATURE"
(ON THE MATERIAL OF POETRY
BY MIKOLA SHABOVICH)

T. A. Astapchyk,
PhD in Philology, Associate Professor
of the Department of Linguistics
and Linguodidactics, Belarusian State
Pedagogical University named after Maxim Tank

Received on 05.12.22.

У артыкуле прадстаўлена спроба структуравання тэкставага семантычнага поля «Прырода» праз некадыфікаваныя ад'ектыўныя кампазіты, зафіксаваныя ў паэтычных кнігах Міколы Шабовіча. Вылучана 8 ад'ектыўных лексіка-семантычных груп, у межах якіх прыводзіцца дэталёвая семантычная катэгарызацыя некадыфікаваных ад'ектыўных кампазітаў. Абгрунтоўваецца выснова, што семантычная катэгарызацыя некадыфікаванай лексікі з'яўляецца важнай часткай рэканструкцыі моўнай карціны свету.

Ключавыя словы: семантычная катэгарызацыя; некадыфікаваныя ад'ектыўныя кампазіты; тэкставае семантычнае поле «Прырода»; лексіка-семантычная група; Мікола Шабовіч; моўная (наіўная) карціна свету.

The article presents an attempt of structuring the text semantic field "Nature" through uncodified adjectival composites in the poetic books by Mikola Shabovich. It reveals 8 adjectival lexical-semantic groups where a detailed semantic categorization of uncodified adjectival composites is given. It is concluded that semantic categorization of uncodified vocabulary is an important part of reconstruction of the language worldview.

Keywords: semantic categorization; uncodified adjectival composites; text semantic field "Nature"; lexical-semantic group; Mikola Shabovich; language (naïve) worldview.

прыярытэты, зашыфраваныя ў моўнай (наіўнай) карціне свету.

Семантыка, прагматыка і камунікацыя маюць шмат кропак судакранання і адлюстроўваюць пануючы ў лінгвістычнай парадыгме антрапацэнтрызм [2, с. 11], які абумовіў распаўсюджанасць лінгвакультуралагічнага напрамку, дзейснага пры вылучэнні зашыфраваных у мастацкіх тэкстах культурных кодаў. Апазіцыя *семантычнае поле – тэкставае семантычнае поле* адлюстроўвае дыхатамію мова – маўленне. Менавіта тэкставае семантычнае поле (далей – ТСП) можа быць пакладзена ў аснову цэласнага аналізу мовы мастацкай літаратуры [3]. У дадзеным артыкуле ажыццяўляецца спроба структуравання ТСП прыметавага катэгарыяльнага тыпу «Прырода». Такі падыход дазваляе найбольш поўна і сістэматызавана прадставіць прыродаапісальныя НАК, захаваць іх як помнік мастацтва слова і сведчанне словаўтваральных і стылістычных магчымасцей беларускай мовы, а таксама наблізіцца да дэкадзіравання семантыкі такіх адзінак. Прадстаўленне некадыфікаванай лексікі ў межах ТСП і лексіка-семантычных груп (далей – ЛСГ) ілюструе семантычныя прыярытэты менавіта моўнай (не навуковай) карціны свету, што выключна важна для шматаспектнага аналізу лексікі сучасных беларускіх мастацкіх твораў.

Яшчэ Л. У. Шчэрба сцвярджаў, што складанне сэнсаў (значэнняў кампанентаў) можа даваць не суму сэнсаў, а новыя сэнсы [4, с. 24]. Нерэфэрэнтнасць і дыскурсіўная залежнасць ад'ектываў абумовілі неабходнасць адштурхоўвацца ад семантычнай сферы распаўсюджвання (накладання) прыметы пры катэгарызацыі пэўнага НАК. Вядомы

лінгвіст В. В. Маркоукін адзначає, што «змяшчэнне слова ў пэўныя класы іерархічнай класіфікацыі таксама прыводзіць да яго семантызацыі» [5, с. 47]. Вызначэнне семантычнай сферы накладання (распаўсюджання) прыметы і кантэкставая ілюстрацыя – надзейныя праваднікі ў свет семантыкі НАК. Такі варыянт семантычнага дэкадзіравання Ю. М. Каравулаў назваў спосабам няўнага дэфінавання [6, с. 54–55], прадстаўленым у ідэаграфічных слоўніках.

Семантычнае структураванне некадыфікаванай адэктыўнай лексікі, што служыць для характарыстыкі прыроды ў паэзіі Міколы Шабовіча, можа выглядаць наступным чынам. ТСП «Прырода» ў даследаваных творах прадстаўлена васьмю ЛСГ:

1. Раслінны свет:

1.1. кветкі і іх часткі: **дзівосна-прываблівы:** *Цалаваць бы твае паўраскрытыя вусны – / Два пялёсткі з дзівосна-прываблівай краскі* (М. Шабовіч); **дзіўнавокі:** *Дзіўнавокая краска Зямлі / Ці спагады ручай хуткацечны?..* (М. Шабовіч); **першавесні:** *Каб ніколі ніхто не пакрыўдзіў цябе – / Першавесною кветку, мілосці царыцу...* (М. Шабовіч);

1.2. травяністае покрыва зямлі: **мядова-траваросны:** *І я малюся на бялуткі ліст, / Нібы на луг мядова-траваросны* (М. Шабовіч); **рыжа-збуялы:** *Хоча Алёнка / На рыжа-збуялай траве / Рыжа буяніць* (М. Шабовіч); **траваросны:** *Яшчэ з табою мы НІХТО / Пад гэтым небам высакосным, / Над гэтым лугам траваросным...* (М. Шабовіч); **чмельна-росны:** *І мар ляцелі матылі / Над нашым лугам чмельна-росным / І ў высь захмарную вялі, / Туды, дзе млосна і мілосна...* (М. Шабовіч);

1.3. дрэвы і іх часткі: **шматрукі:** *Нема бярозы стаяць шматрукія, / Прыкрываючы голае цела* (М. Шабовіч);

1.4. сады і паркі: **святочна-гаманкі:** *... І ў свой нататнік чыркаю радкі, / Акідваючы позіркам зайздросна / Увесь гэты парк святочна-гаманкі, / Нібы свае адвесненыя вёсны...* (М. Шабовіч).

2. Жывёльны свет:

2.1. птушкі: **вальнакрылы:** *Пяшчотнае сва-воля-птушаня, / Аднойчы станеш вальнакрылай птушкай...* (М. Шабовіч); **легкакрылы:** *Як трапечка сэрца птушкай легкакрылай, / Трапіўшы ў пачуццё малады палон!* (М. Шабовіч);

2.2. насякомыя: **санцакрылы:** *Мой санцакрылы матылёк, / Шчэ не спазнаная пяшчота, / Ты ў сны з'яўляешся здалёк, / Маю расквечваеш самоту* (М. Шабовіч).

3. **Надвор'е:** **бялява-халодны:** **бясконца-асенні:** *Ад усмешкі тваёй нібы з'ясніўся свет, / Хоць навокал – бясконца-асення слота / І лісты паўсціпалі мінулага след / Незямною сваёй агнявой пазалотай* (М. Шабовіч); **званкалісты:** *Гляджу на Вас, і рады я да слёз, / Што мы жывём на гэтым белым свеце, / Што ў кронах і над кронамі бяроз / Яшчэ гуляе званкалісты вецер* (М. Шабовіч); **рыжаспеўны:** *Як табе адзіноту разночыць – / Рыжаспеўнага ветру дачцэ?* (М. Шабовіч).

4. Нябесная прастора:

4.1. неба: **восенна-рэдка:** *У восенна-рэдкай сінечы / Большы абсяг – для разлукі* (М. Шабовіч);

зорна-прарочы: *І сам маладзею нібыта, / Спатканняў прыгадваю ночы, / Якія зусім не забыты / Пад купалам зорна-прарочым* (М. Шабовіч); **небаглядны:** *Чайкі, пакінутыя табой, / Бела-адчайна просяць, / Каб узяла ты і іх з сабой / У небаглядную просінь...* (М. Шабовіч); **слёзна-жураўліны:** *Яшчэ твой голас не заціх / У небе слёзна-жураўліным, / А сумны восеньскі трыпціх / Ужо вяртае успаміны* (М. Шабовіч);

4.2. зоркі: **сінязорны:** *Я музыку складаю, а ў вышыні / Так ціхаспеўна, мякка і шчымлівя / Трымцелі сінязорныя агні* (М. Шабовіч);

4.3. сонца: **санцагрэйны:** *Ты нібы санцагрэйны прамень / Для маёй адзіноты* (М. Шабовіч).

5. **Водная прастора:** **люстраводны:** *Тут спазнаў я крыніц люстраводную плынь, / Слухаў клёкат буслоў, спеўны світ салаўіны* (М. Шабовіч); **срэбна-халодны:** *Срэбна-халоднымі росамі / Прыйдзеш, далёкая, ты* (М. Шабовіч).

6. Пору года:

6.1. зіма: **грэшна-вольны:** *Я зіму уяўляю такой: / І гарэзнай, і неспатольнай, / Неслухмянай і грэшна-вольнай, / Грэшна-мілай, бог вед якой...* (М. Шабовіч); **грэшна-мілы:** *Я зіму уяўляю такой: / І гарэзнай, і неспатольнай, / Неслухмянай і грэшна-вольнай, / Грэшна-мілай, бог вед якой...* (М. Шабовіч); **сцюжнавейны:** *Між намі сцюжнавейная зіма* (М. Шабовіч);

6.2. вясна: **казачна-новы:** *Да казачна-новай вясны!* (М. Шабовіч); **сонечна-майскі:** *Хтось прыроды пясняр, нехта славіць Айчыну, / Я ж абраў сабе шлях – ён далёка не райскі: / Мой пяшчотлівы верх апявае жанчыну / І парой савіцкай, і сонечна-майскай* (М. Шабовіч);

6.3. лета: **гарача-спякотны:** *А гарача-спякотнае лецеяка / Шчэ сваіх дабаўляе «спакус»* (М. Шабовіч).

7. **Змены дня і ночы, прамежкі дня і ночы:** **зіхотка-крамяны:** *І гнуткае веце, / І водар духмяны, / Чмяліна-салодкі, / Разгойдвалі вечар / Зіхотка-крамяны, / Бы ў возеры лодку* (М. Шабовіч); **лагодна-спагадны:** *Хай будзе лагодна-спагадным / Наш заўтрашні травеньскі ранак* (М. Шабовіч); **санцавейны:** *Ды і там санцавейнымі поўднямі / Ад цяпла не схвааешся ты* (М. Шабовіч); **стазвонны:** *У свеце начы стазвоннай / Ад вуснаў не адарвацца...* (М. Шабовіч); **сумна-вечаровы:** *Не вер, што хмарыцца зямля / Парою сумна-вечаровай* (М. Шабовіч); **песенна-шпачыны:** *Вазьму з сабой ва ўсе дарогі – / Забыць ніколі не змагу – / Пяшчотны дожджык басаногі, / Вяселкі вабную дугу, / Світанак песенна-шпачыны, / Сцяжынку ў срэбранай расе* (М. Шабовіч); **таёмна-шчаслівы:** *О таёмнашчаслівыя ночы!* (М. Шабовіч); **тужліваспеўны:** *У летні вечар не знікай, / Тужліваспеўны* (М. Шабовіч).

8. **Гарызонт, прастора:** **бела-сіні:** *За бела-сінім даляглядам / Ці нашы мройна ткуцца сны?* (М. Шабовіч); **разнасцежаны:** *Хачу пабачыць, як твая рука / Узлятае ў разнасцежаныя высі, / Нібы дагнаць імкнецца матылька* (М. Шабовіч); **росна-сіні:** *У росна-сіняй вышыні / Зардзеецца прамень спагады / І вечаровыя агні / Раскажуць казку зарападу* (М. Шабовіч).

Рысунк 1 – Колькасныя суадносіны ЛСГ (у %), што ўтвараюць ТСП «Прырода»

Пры распрацоўцы прадстаўленай семантычнай класіфікацыі НАК прымалася пад увагу антрапацэнтрыйная канцэпцыя, згодна з якой прызначэнне розных аб'ектаў прыроднага свету разглядаецца як непасрэднае ці ўскоснае абслугоўванне духоўных, сацыяльных ці фізічных патрэб чалавека. У вершах М. Шабовіча адлюстроўваецца непарыўная аднасць з прыродай, назіраецца атаясамліванне знешніх характарыстык пэўнага адрэзку каляндарнага года з унутраным, псіхалагічным станам чалавека.

Вынікі семантычнага структуравання (у %) ад'ектыўнага ТСП «Прырода» прыведзены на рысунку 1.

Праведзенае даследаванне паказала, што НАК з'яўляюцца неад'емнай часткай паэтычнай спадчыны вядомага беларускага паэта Міколы Шабовіча. Зафіксаваныя НАК прадстаўляюць сабой аказіянальныя адзінкі, створаныя з выразнымі стылістычнымі мэтамі. Гэтыя вытанчаныя словы становяцца ядзернымі кампанентамі трыпаў, стылістычных фігур, ствараюць зоны павышанай вобразнасці ў мастацкім тэксце. НАК на-

даюць нетрывіяльную характарыстыку семантычным сферам, найбольш значным для моўнай карціны свету. Адвядзенне некадыфікаванай лексемы пэўнага месца ў сістэме падобных адзінак з'яўляецца адным з дзейсных спосабаў семантызацыі, які мае права на існаванне, паколькі дазваляе чытачу самастойна дэкадзіраваць значэнне індывідуальна-аўтарскага слова, змешчанага яго творцам ў адзіна магчымы кантэкст. Семантычная катэгарызацыя НАК у межах ТСП «Прырода» дазволіла вылучыць наступныя ЛСГ (у парадку ўбывання па колькасці зафіксаваных адзінак): «Раслінны свет», «Змены дня і ночы», «Поры года», «Нябесная прастора», «Надвор'е», «Гарызонт, прастора», «Жывёльны свет», «Водная прастора». Матэрыял даследавання можа быць выкарыстаны пры далейшай распрацоўцы актуальных пытанняў аўтарскай словатворчасці, семантычнага структуравання некадыфікаванай лексікі, рэпрэзентацыі беларускай моўнай карціны свету.

ЛІТАРАТУРА

1. Шабовіч, М. В. Аказіянальныя словы ў беларускіх мастацкіх тэкстах 20-х гадоў ХХ стагоддзя / М. В. Шабовіч ; навук. рэд. П. А. Міхайлаў. – Мінск : Логвінаў, 2013. – 198 с.
2. Арнольд, І. В. Основы научных исследований в лингвистике / И. В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.
3. Новиков, Л. А. Эскиз семантического поля / Л. А. Новиков // Избр. тр. : в 2 т. – М., 2001. – Т. 2 : Эстетические аспекты языка. Miscellanea. – С. 554–570.
4. Щерба, Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.
5. Морковкин, В. В. Идеографические словари / В. В. Морковкин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1970. – 71 с.
6. Караулов, Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 367 с.

REFERENCES

1. Shabovich, M. V. Akaziyanal'nyya slovy u belaruskikh mastackikh tekstah 20-h gadou HH stagoddzya / M. V. Shabovich ; navuk. red. P. A. Mihajlau. – Minsk : Logvinau, 2013. – 198 s.
2. Arnol'd, I. V. Osnovy nauchnyh issledovanij v lingvistike / I. V. Arnol'd. – M. : Vyssh. shk., 1991. – 140 s.
3. Novikov, L. A. Eskiz semanticheskogo polya / L. A. Novikov // Izbr. tr. : v 2 t. – M., 2001. – T. 2 : Esteticheskie aspekty yazyka. Miscellanea. – S. 554–570.
4. Shcherba, L. V. Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost' / L. V. Shcherba. – L. : Nauka, 1974. – 428 s.
5. Morkovkin, V. V. Ideograficheskie slovari / V. V. Morkovkin. – M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1970. – 71 s.
6. Karaulov, Yu. N. Lingvisticheskoe konstruirovaniye i tezaurus literaturnogo yazyka / Yu. N. Karaulov. – M. : Nauka, 1981. – 367 s.